

<https://helda.helsinki.fi>

Filosofoja, taiteilijoita ja maailmanparantajia : Uraansa
aloittelevan von Wrightin Studentbladetissa julkaisema artikkeli
ja siitä avautuneet kehityslinjat

Österman, Bernt

Gaudeamus

2020

Österman , B 2020 , Filosofoja, taiteilijoita ja maailmanparantajia : Uraansa aloittelevan von Wrightin Studentbladetissa julkaisema artikkeli ja siitä avautuneet kehityslinjat . julkaisussa J p y Strang & T Wallgren (toim) , Georg Henrik von Wright modernin ajan Gaudeamus , Helsingfors , Sivut 71-96 .

<http://hdl.handle.net/10138/327652>

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

3

FILOSOFEJA, TAITEILIJOITA JA MAAILMANPARANTAJIA

Uraansa aloittelevan von Wrightin *Studentbladetissa*
julkaisema artikkeli ja siitä avautuneet kehityslinjat

Bernt Österman

Ennen kuin Georg Henrik von Wright saavutti arvostusta yliopistotutkijana ja filosofina, hän avusti monen vuoden ajan kirjoituksillaan koululais- ja opiskelijalehtiä. Ensin hän julkaisi kirjoituksiaan koululaislehti *Svensk Ungdomissa* ja sitten vuosina 1934–1939 *Studentbladetissa*. Jälkimmäisessä julkaisussa von Wright otti myös päätoimittajan vastuun vuodeksi 1939, joskin hän jo keväällä luovutti tehtävänsä toimitussihteerin hoitoon ja lähti opintomatkalle Cambridgeen. (Tämän matkan aikana tapahtui von Wrightin elämään ratkaisevasti vaikuttanut ensimmäinen tapaaminen Ludwig Wittgensteinin kanssa.)

Studentbladetissa ilmestyneissä artikkeleissaan nuori von Wright käsitteli monenlaisia aiheita. Hän kirjoitti muun muassa Saksan tilanteesta, Gandhista, Lutherista ja modernista fysiikasta. Sitä paitsi hän laati arvosteluja kaunokirjallisista ja filosofisista teoksista. *Studentbladet* myös julkaisi aivan tuoreeltaan von Wrightin kuvauksen siitä, miten hän vähän vastahakoisesti palasi Suomeen retkeltä, jonka hän teki Göran Schildtin kanssa Manner-Eurooppaan vuonna 1937.¹ Näistä lehtijutuista von Wright kelpuutti itse teostensa luetteloon vain Edvard Westermarckin

muistokirjoituksen vuodelta 1939.² Von Wrightin nuoruuden-artikkelit voidaan silti katsoa huomionarvoisiksi, sillä ne ovat paitsi syntymäaikansa dokumentteja myös ja ennen muuta avaimia kirjoittajan kehitykseen filosofina: niissä voidaan jo hahmottaa kysymyksenasetteluja ja näkökulmia, joita hän sittemmin selvensi ajattelussaan ja toiminnassaan. Tässä artikkelissa sovellan juuri tällaista jälkiviisasta luentatapaa. Aloitan tarkastelun yhdestä von Wrightin varhaisimmista *Studentbladet*-jutuista ja pyrin tuomaan esiin muutamia kehityslinjoja, jotka kulkevat syvällä hänen koko filosofisessa tuotannossaan.

VON WRIGHT RUSSELLISTA: FILOSOFI MAAILMANPARANTAJANA

Vuoden 1937 lopussa 21-vuotias Georg Henrik von Wright julkaisi *Studentbladetissa* artikkelin ”Filosofen som samhälls-förbättrare” (Filosofi maailmanparantajana). Siinä hän arvioi Bertrand Russellin esseekokoelmaa *In Praise of Idleness* (Joutilaisuuden ylistys), joka oli ilmestynyt ruotsiksi käännettynä (*Till lättnas lov*) aiemmin samana vuonna. Englanninkielinen alkuteos oli julkaistu vuonna 1935. Russellin runsaassa tuotannossa tämä esseekokoelma kuuluu teoksiin, joissa brittifilosofi tarttuu suoraan yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Niistä Russell pyrkii esittämään näkemyksiä, joita Britannian poliittiset puolueet hänen mielestään välttelivät. Kuten otsikosta käy ilmi, kirjoittaja muun muassa ylistää joutilaisuutta. Hän haluaa nimenomaan osoittaa, että on turhaa uskoa työn autuuttavuuteen. Russell kehittelee pohdintaansa edelleen esimerkiksi toteamalla, että on tärkeää perehtyä sellaiseen ”tarpeettomaan” tietoon kuin filosofiaan. Teokseen sisältyy myös niin fasismin kuin kommunisminkin arvostelua sekä Russellin kannattaman sosialismin muodon puolustusta. Nykyään monia hänen mielipiteitään kaikihi luonnehdittaisiin vihreiksi.

Kirja-arvostelussaan von Wright esittelee Russellin yhdeksi niistä filosofiista, jotka ansiokkaasti yrittävät palauttaa matemaatiikan osaksi logiikkaa. Arvostelija kuitenkin myös huomauttaa, että Russell on pitkälti vetäytynyt tieteellisestä työstä ja keskittynyt ”propagandan” harjoittamiseen. Näin von Wright nimittää Russellin tuossa vaiheessa jo laajaa yhteiskuntakriittistä essee-tuotantoa, johon esiteltävä teos kuuluu. Teoksen sisällöstä von Wright kuitenkin esittää varovaisen myönteisen arvion. Russell osuu hänen mielestään useimmiten oikeaan, kunhan ”päättelyn alkuun vain lisätään JOS ... jne. – isoin kirjaimin”. Kirjaesittelyn päätteeksi von Wright esittää lyhyen vertailun, johon hän ottaa Russellin lisäksi Aldous Huxleyn ja George Bernard Shaw’n. Vertailu näiden kirjailijoiden kanssa päättyy maailmanparantaja Russellin tappioksi. Von Wrightin mielestä Russellilta puuttuu sekä Huxleyn ymmärrys ihmistä kohtaan että Shaw’n taju havaita olennainen yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Sitä paitsi

Russell häviää kummallekin ennen kaikkia siinä, että hän ei ole taiteilija. Tämä on ratkaisevaa. Eikö todella syvä ja myönteinen totuus voidakin muotoilla näin: Ainoa puolustus sille, että älykkäät ihmiset puuttuvat teorian keinoin yhteiskunnan toimintaan, on se, että he ovat taiteilijoita.³

Minua kiinnostaa nimenomaan yleistävä jaottelu sen välillä, mitä taiteilijat ja muut ”älykkäät ihmiset” saavat ja eivät saa tehdä. Kysymys nimittäin tulee eri muodoissa esiin yhä uudelleen von Wrightin uran varrella. Von Wright ottaa jaottelun käyttöön etenkin arvioidessaan eroa sen välillä, mitä hän haluaa tehdä filosofina ja mitä hän odottaa voivansa saada aikaan. Sitä paitsi erottelu mielestäni näkyy myös siinä, miten von Wright tulkitsee Ludwig Wittgensteinia, vieläpä siten, että se vaikutti suomalaisfilosofin toimintaan edeltäjänsä jälkeensäjääneiden kirjoitusten toimittajana.

ELÄMÄN KANNALTA OLENNAISEN FILOSOFIAN VAJAVUUDET

Tarkastelen aluksi näkemystä, että filosofit ja kaunokirjailijat ovat erilaisia maailmanparantajia. Nuoruudessaan von Wright esitti Russellia kohtaan epäilyksiä, joita hän toi myöhemminkin esiin monissa yhteyksissä. Vastakin von Wright tunnusti avoimesti Russellin suuren merkityksen loogis-analyttiselle suuntaukselle, jota suomalaisfilosofin oma tieteellinen tuotanto enimmäkseen edusti. ”Russell lienee ensimmäisenä oivaltanut ja lausunut julki uuden logiikan merkityksen filosofialle”, kirjoitti von Wright vuonna 1957 julkaistussa (suom. 1958) kansantajuisessa yleiskatsauksessaan *Logiikka, filosofia ja kieli*.⁴ Silti hän oli edelleen tiukentanut 20 vuotta aikaisemmin *Studentbladetissa* aloittamaansa kritiikkiä Russellin esseistiikkaa kohtaan. Tämä käy ilmi Alan Woodin Russell-elämäkertaa käsittelevästä arviosta, jonka von Wright julkaisi samana vuonna *Dagens Nyheterissä*:

Minuun ei ole koskaan vedonnut Russellin yhteiskunnallinen tai poliittinen kirjoittelu. En usko, että minua häiritsee Russellin modernismi tai radikalismi. Pikemminkin minua ärsyttää piirre, jota voi nimittää vakavuuden puutteeksi, haluttomuus eritellä ongelmaa perinpohjaisesti, jonkinlainen tyylin ryhdittömyys ja kevytmielisyyys. On helppoa pilkata maailmassa vallitsevaa järjettömyyttä mutta vaikeaa puhua ihmisille järkeä. Russellilla on terävä pilkkakirves, mutta hänen puheensa eivät kuulosta minusta erityisen järkeviltä. Niissä ei myöskään ole sitä suuremoista absurdiutta, joka tekee Shaw’n ja Tolstoin näkemyksistä kiinnostavia.⁵

Vertauksessa korostetaan yhä, että taiteilija on ylivoimaisesti parempi yhteiskuntakriitikko kuin filosofi Russell (ja Shaw

otetaan taas esimerkiksi tästä). Silti ongelma ei liity enää pelkääseen Russelliin tai ainoastaan poliittisiin kirjoituksiin. Kun von Wright tekee muissa yhteyksissä vertailuja filosofien ja kirjailijoiden välillä, hän käyttää laajempaa näkökulmaa ja tarkastelee elämää kaikkineen. Tältä osin pidän erityisen tärkeänä niin ikään 1950-luvun puolivälissä syntynyttä artikkelia ”Moderni filosofi I” (Moderni filosofia I), joka julkaistiin *Nya Arguksessa* vuonna 1955. Tässä kirjoituksessaan von Wright tölväisee poikkeuksellisen rajusti filosofista eksistentialismia:

Olisi kevytmielistä ja ahdaskatseista väittää, että eksistentialisteja ahdistavat kysymykset eivät ole tärkeitä. Silti on sallittua kysyä, onko filosofia niin sanotusti oikea menetelmä noiden kysymysten asettamiseen ja käsittelyyn. Mielestäni ei ole. Koen eksistentialististen ajatusten todella elävän ja saavan vakuuttavimman muotoilunsa Kafkan tai miksei yhtä hyvin Dostojevskin romaaneissa, Rilken runoissa ja Sartren näytelmissä. Eksistentialistiset filosofiset järjestelmät – kuten Jaspersin tai Heideggerin – sen sijaan vaikuttavat minusta hyvin pölyisiltä ja elottomilta, ikään kuin ne olisivat yrityksiä luoda käsitteiden avulla henkistä sisältöä, joka luonteensa puolesta väistelee loogisia ja järjestelmällisiä selityksiä.⁶

En näe mitään syytä olettaa, että ne vajavuudet, joita von Wright tässä artikkelissa liittää filosofiaan, poikkeaisivat olennaisesti ongelmasta, jonka hän katsoo vaivaavan Russellin yhteiskuntakriittisiä kirjoituksia. Von Wright puhuu siitä, että filosofialle ylipäänsä tuottaa vaikeuksia löytää keinoja ilmaista ihmisen ja yhteiskunnan ongelmia, mutta myös siitä, että kirjailijoilla on enemmän näiden ongelmien luonteen ymmärtämistä helpottavaa tunneherkkyyttä. Jälkimmäinen lainaus todistaa selvästi vastenmielisyydestä Karl Jaspersin ja Martin Heideggerin kaltaisia

mannermaisia filosofejä kohtaan (Sartre saa armon mutta vain kirjailijan kuosissa). Tästä ei silti pidä päätellä, että aikalaisfilosofia sinänsä saa tuomion. Filosofi nimittäin on joko kevytmielinen pilkkaavan Russellin tavoin tai pölyinen Heideggerin tavoin vain, jos hän paneutuu eksistentiaalianalytiikkaan tai johonkin muuhun yritykseen käsitteistää järjestelmällisesti elämän peruskysymyksiä. (Artikkelin myöhemmässä versiossa⁷ von Wright puhui pölyisyyden ja elottomuuden sijaan akateemisuudesta ja kivettymisestä ehkä juuri siksi, että hän ei halunnut väittää Heideggerin filosofiaa vanhanaikaiseksi.)

Von Wright moitti filosofien yrityksiä kirjoittaa elämän peruskysymyksistä ja yhteiskunnallisista ongelmista. Tästä voisi päätellä, että hän yksiselitteisesti suositteli filosofeille näiden aiheiden jättämistä taiteilijoille. Juuri näin hän näyttää menettelevän *Studentbladetin* julkaisemassa varhaisessa artikkelissaan. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen. Von Wright teki suuren osan tutkimustyöstään kapea-alaisessa loogis-analyttisessä koulukunnassa, jonka perustajiin Russell kuului. Von Wright ei silti kyennyt vapautumaan ajatuksesta, että filosofian tulee sanoa ihmiselämän kannalta jotain olennaista. Tämä sai von Wrightin tuntemaan, että hänen tutkimustyönsä ei ollut yhdistettävissä hänen haluunsa olla elämää pohtiva filosofi. Von Wright koki, että hänen filosofista minäänsä jakoi kuilu.⁸

Palaan vähän tuonnempana siihen, miten von Wright yritti tyydyttää visionaarista kunnianhimoaan ja miten hän myös aika ajoin tunsu silloittavansa sisäistä kuiluaan. Sitä ennen tartun edellä sivuuttamaani aiheeseen. Miten kirjailijat tai taiteilijat kykenevät ottamaan sen osan, jonka von Wright osoittaa heille? Tätä pohditiessani etenen tarkastelemaan taiteilijaa filosofina ja ainakin *yhtä* filosofia taiteilijana.

DOSTOJEVSKI FILOSOFINA

Von Wrightin ihailemista kirjailijoista mainittiin jo Huxley, Shaw, Tolstoi, Dostojevski, Kafka, Rilke ja Sartre (luettelosta puuttuu ainakin kotijumala Goethe). Von Wright kirjoitti seikkaperäisesti joukon kahdesta venäläisestä, joista keskityn tässä hänen ilmeisesti tärkeämmäksi katsomaansa Dostojevskiin.

Von Wrightin kuusi Dostojevski-esseetä ilmestyivät alkuaan *Nya Arguksessa* vuonna 1949. Niistä koostui keskimmäinen filosofin kolmesta esseesarjasta, jotka lehti julkaisi vuosina 1947–1951. (Ensimmäinen käsitteli Werner Jaegerin *Paideiaa*, kun taas kolmannen aiheena olivat historianfilosofit Oswald Spengler ja Arnold J. Toynbee.) Ne otettiin mukaan kokoelmaan *Ajatus ja julistus* (1955, suom. 1961) sekä kieliasultaan päivitettyinä teokseen *Att förstå sin samtid* (1994, Oman ajan ymmärtämisestä). Nämä kirjoitelmat ovat kiinnostavia myös sen vuoksi, että niiden syntyessä von Wrightista oli juuri tullut Ludwig Wittgensteinin seuraaja. Suomalaisfilosofi toimi Trinity Collegen professorina vuosina 1948–1951.

Aikaisemmin von Wright oli nimenomaan pyrkinyt asettamaan filosofin ja taiteilijan toisiaan vastaan. Siksi saattaa tuntua yllättävältä, että hän esseeryppään johdannossa nimenomaan puhuu Dostojevskista filosofina.

Näissä tutkielmissa yritämme puhua Dostojevskista filosofina. Ei aivan sanan akateemisessa merkityksessä – Dostojevski ei ollut oppinut eikä systeeminrakentaja – vaan pikemmin siinä syvemmässä mielessä, jossa filosofiaan kuuluvat kaikki vakavat yritykset määritellä ihmisen paikkaa olevaisuudessa, riippumatta siitä, käyttävätkö ne ilmaisuvälineenään tieteen vai taiteen muotoa.⁹ (Suom. Jussi Aro.)

On kuitenkin ymmärrettävissä, miksi von Wright ilmaisee itseään juuri noin. Huomattakoon aluksi, että erottaessaan filosofit taiteilijoista von Wright koko ajan, joskin useimmiten rivien välissä, vetoaa luokitukseen ”akateeminen”. Voidaan silti myös nähdä, miten von Wrightin perusluonteinen filosofinen kunnianhimo – halu löytää ilmaisu olevaiselle – alkaa tulla esiin ajatuksessa *todellisesta* filosofista, joka yrittää vakavasti ”määritellä ihmisen paikkaa olevaisuudessa”. Tästä päädytään väistämättä pohtimaan, mikä erottaa vakavat yritykset kevyistä, jollaisia Russellin ja Heideggerin väitettiin tehneen.

Essee ”Kellariloukon mies” (*Nya Arguksen* alkuperäisversio sai otsikon ”Maanalainen mies”) sisältää katkelman, joka mielestäni vastaa kysymykseen ainakin osittain:

Ihmisen henkinen todellisuus on liian moninainen, jotta sitä voisi yksiselitteisesti sovittaa abstraktisen ajattelun jaotus- ja johtopäätösverkostoon. Suunnilleen näin sanoo Dostojevski eräässä kirjan Muistelmia kuolleesta talosta kohdassa. Hänen filosofisten aatteidensa monisärmäisyys, joka lähentelee ristiriitaisuutta, paradoksia, on hänelle voimanlähde eikä heikkous. Niitä ei erittelevä intellekti voi lopullisesti selvittää. Niiden ydinaineena on elävä todellisuus, jota mikään skolastinen tulkinta ei voi välttää surmaamasta. Dostojevskista kirjoittaminen on puolustettavissa vain yrityksenä innostaa muita itse oppimaan häneltä.¹⁰ (Suom. Jussi Aro.)

Katkelmaa ei ole kovin helppoa tulkita, etenkin kun siinä on kaksi tasoa: Dostojevski luonnehtii ihmisen henkistä todellisuutta, mutta lisäksi von Wright soveltaa tätä luonnehdintaa Dostojevskin omaan henkiseen todellisuuteen. Ajatus jää kuitenkin samaksi: ihmisen olemassaolo on luonteeltaan niin monitahoista ja ristiriitaista, että se väistää analyttisen intellektin luokitteluyrityksiä.

Tämän vuoksi jokaisen *vakavan* yrityksen vangita tämä todellisuus täytyy ilmentää vastaavaa monitahoisuutta, joka ”lähentelee ristiriitaisuutta, paradoksia”. Kun Russell ehkä yksinkertaistaa ja Heidegger soveltaa kivettynyttä systematiikkaa, Dostojevski piirtää elävän kuvan nimenomaan siten, että hän säilyttää ihmisen olemassaolon ristiriitaisuuden. Otetaan näistä ristiriidoista esimerkiksi vapauden paradoksi, jota von Wright käsittelee kirjoitus-sarjansa seuraavassa osassa ”Vapauden tragiikka”. Otsikossa von Wright tiivistää Dostojevskin teeman, että ”vapauden myöntäminen välttämättömästi johtaa vapauden kieltämiseen”¹¹ Samalla von Wright kantaa seuraavalla tasolla huolta siitä, että hän saat-taa kuvatessaan – ja analysoidessaan! – Dostojevskin ajattelua itse tehdä samanlaisen virheen kuin Russell tai Heidegger. Esseesarjan laatimisen perusteluksi von Wright esittää halunsa innostaa muita oppimaan Dostojevskilta. Tämä toteamus vie pohtimaan seikkaa, jonka katson hyvin tärkeäksi, kun selvitetään eroa Russellin kal-taisen filosofisen esseistin ja Dostojevskin kaltaisen kirjailijafilosofin välillä: miten lukijat ottavat vastaan näin erilaiset tekstit.

Von Wright eittämättä tarkoittaa Dostojevski-esseensä ehdo-tukseksi siitä, *miten* venäläiskirjailijaa voidaan lukea. Silti hän ei juuri mitenkään selitä, millä tavoin monikerroksisen kaunokirjal-lisen tekstin lukeminen ja opiksi ottaminen eroaa siitä, että luetaan esimerkiksi Russellin nimenomaan aikalaisilleen osoittamia kir-joja ja otetaan niistä osviittaa. Puuttuvaa vastausta voidaan kaike-ti yksinkertaisimmin etsiä tarkastelemalla, miten ero ilmenee von Wrightin omassa tavassa kohdata ja käsitellä tällaisia tekstejä. Kun tarkastelen tästä näkökulmasta uudelleen arviota *Joutilaisuuden ylis-tyksestä*, minusta vaikuttaa heti siltä, että nuori von Wright tuntee melko myönteisestä suhtautumisestaan huolimatta halua ruveta kynäsotaan Russellia vastaan. Von Wright selostaa ensin huolelli-sesti Russellin ajatusta, että ihminen olisi nykyistä onnellisempi, jos hän kykenisi työmoraalista vapautuneena käyttämään runsaasti

aikaa filosofian kaltaisiin ”hyödyttömiin tietoihin”. Silti von Wright ei malta olla kysymättä, olisiko Russellin utopiassa sittenkään eri-tyisen miellyttävää elää. Hän viittaa liikealalla toimiviin ystäviinsä, jotka haluavat käyttää aikansa taloudellisen voiton hankkimiseen.¹² Tuntuu mahdottomalta ajatellakaan, että von Wright olisi kohdellut Dostojevskin filosofisia ajatuksia samalla tavoin.

Ehdotan eron tulkitsemista seuraavasti: Sellaiset filosofiset esseet, joita Russell laati, saavat mutkattomien analyysiensa ja avoimesti lausuttujen moraalisten kannanottojensa avulla lukijansa esittämään vastalauseita tai soveltamaan kirjoittajan ajatuksia analyysin syventämiseksi tai toteuttamaan niitä poliittisessa toiminnassa. Dostojevskin kertomukset sen sijaan vangitsevat lukijansa *asettamalla heidän eteensä* monikerroksisen ihmisyyden, joka avaa loputtomalta vaikuttavan määrän näkökulmia heidän omille tulkinnoilleen maailmasta. Russell vain välittää ajatuksiaan noudattamalla analyyttisen selkeyden ihannetta. Sen sijaan kukin Dostojevskin romaanien lukija saa aina vain yhden tavan tiivistää teoksen monitahoisuutta ja antaa sen koetululle tärkeydelle yksitulkintainen muotoilu. Esseen kirjoittaminen Dostojevskista on siis jollain tapaa sekä luontevin että mahdottomin hanke, johon ihmiset voivat ryhtyä.

TAITEILIJA FILOSOFIEN JOUKOSSA

Tietääkseni Georg Henrik von Wright ei koskaan erikseen nimeä Ludwig Wittgensteinia, kun hän asettaa vastakkain akateemiset filosofit ja taiteilijat. Sen sijaan Wittgenstein mainitaan ainakin yhdessä niistä von Wrightin tuotannon kohdista, joissa kirjoittaja kuvaa sisäistä filosofista kuiluaan. Silloinkin Wittgensteinin kerrotaan vain osoittaneen ”samanlaista dualismia” kuin von Wright itse (ja Eino Kaila).¹³ Tähän nähden voi tuntua uhkarohkealta olettaa, että von Wrightin mielestä juuri Wittgenstein oli poikkeushahmo, joka löysi filosofiset ilmaisukeinot elämän peruskysymysten elävälle tarkastelulle. Silti on paljon näyttöä siitä, että von Wright koki Wittgensteinin nimenomaan *taiteilijaksi* filosofien joukossa. Sitä paitsi von Wright tarkoitti molempien piirteiden todella integroituneen Wittgensteinissa. Hän ei samastanut edeltäjänsä

Sartren kaltaisiin filosofiin, jotka ovat kirjoittaneet sekä filosofista ammattikirjallisuutta että kaunokirjallisuutta.

Pidän tältä osin erittäin tärkeänä kirjettä, jonka von Wright lähetti ystävälleen Göran Schildtille Englannista kesäkuussa 1947. Matkansa aikana von Wright oli kohdannut sekä Bertrand Russellin että Ludwig Wittgensteinin. Jälkimmäisen hän oli tavannut edellisen kerran opiskellessaan Cambridgessa vuonna 1939. Kirjeessään von Wright vertailee kahta suurta filosofia tavalla, joka muistuttaa hänen aiemmin tekemäänsä eroa Russellin ja taiteilijoiden välillä:

Toinen kiinnostava mies on Bertrand Russell, jonka olen nähnyt vähän lähempää kuin Giden. Russell on suuri leikinlaskija ja varmasti aikamme nopeaälyisimpiä ihmisiä. ... En silti usko häntä erityisen syvähenkiseksi. Sellainen sen sijaan on muuan toinen täällä oleskelevista. Tästä miehestä kannattaa kertoa jotain, vaikka siihen liittyy hankaluuksia.¹⁴

Tuo toinen mies oli tietenkin Ludwig Wittgenstein, jota von Wright sittemmin nimitti ”nykyajan filosofian ’romanttiseksi neroksi’”.¹⁵ Vähän edempänä kirjeessä von Wright vertaa Wittgensteinia Paul Cézanneen, jota vastaanottaja Schildt käsitteli juuri valmistuneessa väitöskirjassaan. Von Wright katsoo sekä filosofin että taidemaalarin luoneen oman viimeistellyn tyyliinsä. Ilmeisesti kirjoittaja haluaa selittää, miksi hän ei itse voi filosofina seurata Wittgensteinin jälkiä. Aluksi kuitenkin kiinnitän huomiota taiteen kieleen kuuluvan *tyyli*-käsitteen käyttöön. Kirjoittaessaan myöhemmin Wittgensteinin filosofiasta von Wright palaa usein juuri *muotoon*. Von Wright laati 1950-luvun alkupuolella elämäkertaluonnoksen, jonka hän antoi sittemmin julkaista esipuheena filosofi Norman Malcolmin teoksessa *Ludwig Wittgenstein. A*

Memoir (1958, suom. *Ludwig Wittgenstein. Muistelma*, 1990). Tässä kirjoitelmassa von Wright toteaa muun muassa seuraavaa:

Olisi hämmästyttävää, jos hän ei eräänä päivänä lukeutuisi saksalaisen proosan klassikkojen joukkoon. *Traktatuksen* kirjalliset ansiot eivät ole jääneet huomaamatta. Filosofisten tutkimusten kieli on yhtä merkittävää. Tyyli on yksinkertaista ja selkeää, lauserakenne luja ja luonteva, rytmi vaivatta soljuvaa. Muoto lähenee toisinaan dialogimuotoa kysymyksineen ja vastauksineen; toisinaan se samoin kuin *Traktatuksessa* tiivistyy aforismeiksi.¹⁶

Wittgensteinin *kirjallisia* piirteitä korostetaan tässä voimakkaasti.

Halusiko von Wright pohjimmiltaan sijoittaa Wittgensteinin taiteilijoiden ja akateemisten filosofien jyrkässä kahtiajaossa edellisten joukkoon? Myöntävä vastaus ajaa ilman muuta kysymään, miten tämä näkemys vaikutti von Wrightin olennaiseen panokseen Wittgensteinin jälkeenjääneiden kirjoitusten toimittamisessa painokuntoon. Nykyinen kuva Wittgensteinista perustuu enimmiltään juuri hänen postumeihin teoksiinsa. Näyttää selvältä, että von Wrightilla oli olennainen osa välitettäessä ja vahvistettaessa kuvaa Wittgensteinista taiteilijana. Osuva esimerkki tästä on kokoelman *Vermischte Bemerkungen* (1977, suom. *Yleisiä huomautuksia*, 1979) julkaiseminen. Teos on valikoima kulttuurista koskevia ja yleisfilosofisia huomautuksia, jotka on poimittu lukuisista Wittgensteinin jäämistöstä löydettyistä käsikirjoituksista. Katkelmilla ei monestikaan ole selvää yhteyttä kirjoituksessa varsinaisesti tarkasteltuun filosofiseen aiheeseen. Von Wrightin mielestä monet näistä huomautuksista ovat ”silmänpistävän kauniita ja syvällisiä”.¹⁷ Julkaisemalla tämän kokoelman von Wright vaikutti suuresti siihen, että Wittgensteinia pidetään yhtenä aikamme suurista aforistikoista. Käsitys vastaa arviota, jonka von Wright esitti elämäkertaluonnoksessaan 20 vuotta aikaisemmin.

Von Wright ei koe Wittgensteinia filosofiksi, jonka ajatukset hän haluaa kiistää, mutta ei myöskään varauksetta hyväksy tämän ajatuksia tai menetelmiä. Tämän aluksi vähän omituiselta vaikuttavan suhtautumisen olennaisiin piirteisiin mielestäni kuuluu – ja käy yksiin Dostojevskista edellä todetun kanssa – että von Wright katsoo Wittgensteinin olevan taiteilija filosofien joukossa. Vihjeitä Wittgensteinin filosofian ”esteettistämisen” mahdollisista vaikutuksista sen tulkintaan saadaan tarkastelemalla, miten von Wright itse käyttää Wittgensteinia tuotannossaan. Mielestäni oiva esimerkki sisältyy vuonna 1978 ilmestyneeseen artikkeliin ”En filosof ser på filosofien” (Filosofi tarkastelee filosofiaa, 1985). Siinä von Wright selvittää näkemystään, että filosofian tärkeisiin tehtäviin kuuluu ponnistelu ”tavanomaisen kielenkäytön aukkojen tai puutteellisuuksien paikkaamiseksi”. Tähän filosofi käyttää käsitevaistoaan. Luova käsitteiden käyttö ei kuitenkaan von Wrightin mukaan saa koskaan viedä tuloksiin, jotka ovat ristiriidassa yhteiskunnan vakiintuneen kielenkäytön kanssa. Jos näin kuitenkin käy, ”filosofi on väärässä, ei kieli”. Von Wright lisää:

Tämä on nähdäkseni Wittgensteinin *Filosofisten tutkimusten* usein lainattujen ja usein hämmäntäviksi koettujen sanojen sisin tarkoitus: ”Filosofia ei saa millään tavoin loukata kielen tosiasiallista käyttöä”. (Suom. Heikki Nyman.)¹⁸

Viittaus Wittgensteiniin voi vaikuttaa kuuliaiselta kumarrukselta, mutta katson tämän vaikutelman vääräksi. Mielestäni von Wrightin kohtelee Wittgensteinin usein lainattua ja monia hämmäntänyttä lausumaa samalla tavoin kuin tulkitsija kohtelee Dostojevskin monikerroksista tekstiä: voidaan sanoa, että viisaudelle annetaan *määrite*. Tästä ei enää ole pitkä matka Wittgensteinin sanojen käyttämiseen tekstiin johdattavana mottona. Juuri näin von Wright menettelee juuri äsken lainatussa artikkelissaan.

Samalla tavoin hän ottaa kirjoitustensa motoiksi lainauksia esimerkiksi J. W. von Goethelta tai Herman Melvilleltä.

VON WRIGHTIN KAKSIJAKOISUUS

Kuילua von Wrightin filosofisessa minässä voidaan kuvailla konfliktiksi menetelmän ja tavoitteen välillä. Pitää kuitenkin korostaa, että tällöin ei tarkoiteta vain ristiriitaa halun ja kyvyn välillä, sillä metodologia myös määrää von Wrightin kuvaa siitä, mikä on luotettavaa ja mitä – jossain mielessä – *voidaan* tehdä. Tämän vuoksi olisi naiivia kysyä, miksi von Wright ei yksinkertaisesti luopunut loogis-analyttisestä tutkimuksesta ja keskittynyt elämän peruskysymyksiin. Selvästikään kysymys ei ole von Wrightin omasta osaamisesta vaan nimenomaan kaikkiin filosofeihin kohdistuvasta johdonmukaisuuden vaatimuksesta (joka näkyy suhteessa Russelliin).

Jos halutaan ymmärtää von Wrightin pulmaa, ei pidä myöskään takertua siihen, mitä filosofit voivat tehdä filosofeina tai mitä filosofia oikeastaan on. Pohjimmiltaan von Wrightin ongelma pelkistyy siihen, missä määrin ja millä tavoin tärkeimpiä elämän peruskysymyksiä voidaan selvittää älyn avulla. Jollain tasolla von Wright oletti, että tällainen vakava pohdinta sittenkin ehkä on mahdollista sen kehän ulkopuolella, jota vanhakantaisesti luonnehditaan taiteellisuuden alueeksi. Tämä oletus pilkahtaa esiin jo edellä lainatussa lausumassa Dostojevskista filosofina. Siinä von Wright itse asiassa vihjaa, että myös käyttämällä tieteellisiä ilmaisukeinoja voidaan tehdä vakavia yrityksiä määrittää ihmisen paikka olevassa. Kun von Wright kirjoitti tällaista 1940-luvun lopulla Cambridgessa, hän ehkä ajatteli juuri Wittgensteinia.

Tästä päädytään takaisin kysymykseen, miksi von Wright ei yrittänyt harjoittaa filosofiaa samalla tavoin kuin Wittgenstein,

sekä vertailuun Wittgensteinin ja Cézannen välillä. Ranskalaismaalaria kuvataan Göran Schildtille lähetetyssä kirjeessä seuraavasti:

Itse asiassa hän ei ollut pelkkä tienraivaaja vaan myös täydellistäjiä siinä merkityksessä, että hänen omaa tyyliään ei voida ”parantaa” tai ”kehittää”. Se voidaan vaan kivittää maneereiksi tai ismeiksi. Tästä huolimatta toistaiseksi tuskin yksikään maalari on tarttunut pensseliin joutumatta Cézannen demonin otteeseen.

Von Wright jatkaa: ”Katson täysin mahdolliseksi, että Wittgensteinista sanotaan samaa 40 vuoden kuluttua.”¹⁹

Ei ole epäilystäkään siitä, että vähän yli 30-vuotias von Wright toisaalta koki Wittgensteinin viimeistellyn tyylin rasittavaksi. Hän jopa nimitti tuttavuuden uudistamista itävaltalaisen kanssa ”kamppailuksi elämästä ja kuolemasta”.²⁰ Ehkä hän tunsii voimatomuutta, joka saattaa lamauttaa edeltäjänsä valmista elämäntyötä tarkastelevan kunnianhimoisen tulokkaan. Katson kuitenkin tällaisen tulkinnan tekevän vääryyttä von Wrightille. Lainatussa kirjeessä ei nimittäin tule esiin vain nuoren von Wrightin kunnianhimoisuus vaan myös hänen vakava puolensa. ”Herra ties, pystynkö tämän jälkeen muodostamaan enää yhtään omaa ajatusta”, von Wright kirjoittaa alistuneena tavattuaan Wittgensteinin.²¹

Sittemmin von Wright esitti uudelleen nimenomaisen vaatimuksen *itsenäisestä ajattelusta* ottamalla Melvillen *Moby Dickista* eli *Valkoisesta valaasta* (1851, suom. 1956 ja 2002) katkelman, joka sai tunnuslauseen aseman suomalaisfilosofille omistetussa Library of Living Philosophers -sarjan osassa: ”kaikki vakava, syvälinen ajattelu on vain sielun pelotonta yritystä säilyttää merensä avoin riippumattomuus”.²²

Von Wrightille ajatus elämän peruskysymysten filosofiasta sisältää monia ulottuvuuksia. Se ei tarkoita vain tietäntyyppisiä kysymyksiä vaan myös ajattelua, jonka vakavuus ilmenee sekä metodologiassa että henkilökohtaisessa omistautumisessa. Vielä voidaan lisätä vaikeasti hahmotettava vaatimus, joka liittyy ajattelun omaperäisyyteen mutta jota ehkä parhaiten voidaan kuvata *aitousehdoksi*. Olen myös yrittänyt osoittaa, että elämän peruskysymysten filosofia suorastaan väistämättä sisältää vaatimuksen *ilmaisumuodosta*. Tämä on ydinkohta ajatuksessa, että taide on varsinaista filosofiaa. Tätä taustaa vasten tuskin tuntuu yllättävältä, että von Wright ei koskaan löytänyt tyydyttäväksi kokemaansa keinoa filosofista minäänsä halkovan kuilun silloittamiseen.²³ Kuvaan kuuluu vielä sekin, että aikaa myöten von Wright ei enää nähnyt elämän peruskysymysten filosofian ongelmaa yksilökeskeiseksi vaan yhteiskunnalliseksi. Kysymyksenasettelun muutos toi mukanaan myös sen, että jo sulkeutumaan ruvennut kuilu repesi uudestaan ammottavaksi.

Von Wrightin tapaa kamppailla tutkijanihanteensa ja visionaarisien kunnianhimonsa välisen ristiriidan ratkaisemiseksi luonnehtii se, että hän ei pyrkinyt alusta alkaen synteisiin vaan tietoisesti jakoi toimintansa kahteen uomaan, jotka erosivat toisistaan menetelmiltään, tyyliltään ja kieleltään. Hän oli loogikko, joka kirjoitti tieteellisiä artikkeleita englanniksi suppealle lukijakunnalle. Toisaalta hän oli myös esseisti, joka kirjoitti kulttuuriaiheista äidinkielellään ruotsiksi laajalle lukijakunnalle. Käsityksellä silloittumassa olevasta sisäisestä kuilusta on siis suora vastikkeensa niissä liikkeissä, joita havaitaan metodien ja aiheiden siirtyminä von Wrightin tuotannon kahden lohkon välillä. Samalla von Wrightin filosofisen kehityksen tarina muuttuu melko mutkikkaaksi. Tyydyn tässä hahmottamaan vain muutamia pääpiirteitä.

Kuten totesin, ensi vaiheessa von Wright erotti varsinaiseksi tutkijantyökseen kokemansa toiminnan kulttuuriaiheita käsittelevästä esseistiikasta. Sen perusteella, mitä von Wright kertoi Library of Living Philosophers -sarjan nimikkoteoksensa esipuheessa, vaikuttaa siltä, että hän teki ensimmäiset yrityksensä antaa tilaa filosofisen persoonansa visionaariselle puolelle esseissä, jotka hän kirjoitti *Nya Argusta* varten vuosina 1947–1951. Ne otettiin muutamilla Tolstoita käsittelevillä kirjoituksilla täydennettynä mukaan kokoelmaan *Ajatus ja julistus*, joka ilmestyi alkukielellä ruotsiksi vuonna 1955 (suom. 1961).²⁴ Vaikutelma ei kuitenkaan ole aivan oikea, sillä samoja pyrkimyksiä näkyy jo osassa *Studentbladetin* julkaisemia von Wrightin varhaiskirjoitelmia. Voidaan sanoa, että von Wright tarttuu esseistinä kulttuuriaiheisiin jo ennen kuin hänestä tulee loogis-analyttiseen koulukuntaan kuuluva tutkija.

Varhaisesseissään von Wright käsittelee jonkun muun tuotantoa tai elämäntyötä (Dostojevskin, Jaegerin, Spenglerin, Toynbeen ja Tolstoin). Kuten edellä Dostojevski-osiossa nähtiin, kirjoittaja itse sanoo pyrkivänsä esseillään vain innostamaan muita tutustumaan hänen lukemiinsa teoksiin. Niinpä hän omistaa *Ajatuksen ja julistuksen* ystävilleen. Nykylukija kummeksuu, miten vähän arvoa von Wright näyttää ainakin tuohon aikaan antaneen *tulkinnoille* keinona esittää henkilökohtainen ja myös filosofinen näkemys jostain – kuten vaikkapa Tolstoin – teoksesta tai elämäntyöstä. Mielestäni voidaan sanoa, että von Wright jalostaa juuri varhaiseseidensä tulkinnallista panosta, kun hän 1950-luvun jälkipuoliskolla esseessään ”Kunskapens träd” (Tiedon puu) tarttuu kolmeen maailmankuuluun myyttiin ihmisen suhteesta taiteeseen: luomiskertomukseen sekä tarinoihin Prometheuksesta ja Faustista.²⁵ Näitä aiheita tietenkin voidaan lähestyä monien kaunokirjallisten teosten avulla, kuten lukemalla Raamattua sekä Viktor Rydbergin, John Miltonin ja Johann Wolfgang von Goethen

runoelmia. Silti von Wright selvästikin käyttää myyttejä etsiäkseen vastausta omaan kysymykseensä siitä, missä määrin tieto on hyväksi tai pahaksi ihmiselle. Tästä huolimatta hänen pohdintansa ei olennaisesti eroa ajatusradoista, joita voivat tapailla myös filosofisesti kouliintumattomat lukijat.

Kun otetaan huomioon von Wrightin pohjimmaiset filosofiset pyrkimykset, ei ole yllättävää, että hän aikaa myöten yrittää soveltaa filosofin ammattitaitoaan myös niihin elämän peruskysymyksiin, joita hän tarkasteli esseissään. Tämä kehitys näkyy selvästi viimeisessä esseesarjassa, jonka von Wright laati *Nya Argusta* varten. Näissä 1960-luvun alun kirjoituksissaan von Wright myös tekee ensimmäisen vakavan yrityksen käsitellä aihepiiriä, josta sittemmin tuli hänen tavaramerkkinsä etenkin pohjoismaisilla foorumeilla: ihmisen suhdetta luontoon. Uusi piirre näkyy selvimmin sarjan päättävässä artikkelissa ”Natura non vincitur nisi parendo” (Luontoa ei voiteta muuten kuin tottelemalla). Esseen pääajatuksen mukaan tekniikan kehitys on ajanut ihmisen sellaiseen asemaan, että järjettömät valinnat voivat saada kohtalokkaita seurauksia. Siksi on tärkeää ymmärtää ero järkevien ja järjettömien tavoitteiden välillä.

Voisimme sanoa, että tavoite on järkevä, jos sen saavuttaminen vastaa asianomaisen ”todellisia” toivomuksia. Tämä vastaavuus riippuu syy-yhteyksistä, siis päämäärään pääsyn vaatimista ponnistuksista ja sen aiheuttamista väistämättömistä seurauksista.²⁶ (Suom. Kai Kaila.)

Perusajatuksen mukaan siis toimitaan järkevästi silloin, kun päämäärä vastaa sitä, mitä *tavoiteltaisiin*, jos oltaisiin täysin perillä kaikista tavoitteeseen pyrkimisen kausaalisista tekijöistä. Kausaali-tekijöillä tarkoitetaan tällöin luonnon meille asettamia kiertämättömiä ehtoja. Analyysi on ilmeisen käsitteellinen mutta sisältää

myös kannanoton arvosubjektivismiin puolesta, sillä yksilöiden (tietoon pohjautuvien) *toiveiden* todetaan viime kädessä ratkaisevan, mikä heille on hyväksi tai pahaksi.

Tässä näkyy ensi askel kehityksessä, joka sittemmin johti synteesiin von Wrightin kahden filosofisen minän välillä. Siksi hänen esseistinuransa seuraava vaihe voi tuntua yllättävältä: hän nimittäin lopetti kokonaan esseiden kirjoittamisen muutamiksi vuosi-ksi. Itse asiassa ratkaisu kuitenkin oli täysin johdonmukainen. Jos von Wright löysi tavan toteuttaa ammattifilosofin osaamistaan esseiden maailmassa, hänelle aukesi mahdollisuus toimia myös päinvastaiseen suuntaan: ottaa elämää ja kulttuuria tarkasteleva filosofia osaksi akateemista tuotantoaan. Nimenomaan tähän von Wright pyrki ja sai aikaan teoksen *The Varieties of Goodness* (1963; suom. *Hyvän muunnemat*, 2001), jota hän piti parhaanaan.

Hyvän muunnemat on von Wrightin pääteos arvofilosofian ja etiikan alalla. Kirjassa analyttinen menetelmä ja ihmisenä oleminen kohtaavat kahdella tavoin. Von Wright ilman muuta jatkaa viimeisissä *Nya Argus* -esseissään omaksumaansa linjaa, kun hän soveltaa käsiteanalyysia elämän peruskysymyksiin. Siten *Hyvän muunnemat* sisältää huolitellun analyysin siitä, mikä on ihmiselle hyväksi. Pohdinta rakentuu samoille perusaineksille kuin esseissä esitetty analyysi järkevistä tavoitteista. Mikä on ihmiselle hyväksi ja siten rajoittaa rationaalisen valinnan mahdollisuuksia, määräytyy sen mukaan, mitä yksilö valitsisi, jos hän tuntisi olosuhteet läpikotaisin (tietäisi kaikki syyt ja seuraukset). Teos antaa kuitenkin tilaa myös toiselle, hienovaraisemmalle tavalle yhdistää käsiteanalyysi ja eksistenssi. Se liittyy edellä mainittuun linjaukseen, että filosofin tehtävä on paikata aukkoja tavanomaisessa kielenkäytössä. Etiikkaan liittyvissä käsiteongelmissa – esimerkiksi mitä tarkoitetaan luonnehdittaessa jotain tekoa *hyväksi* tai jotain instituutiota *epäoikeudenmukaiseksi* – tästä linjauksesta seuraa, että myös filosofin omat moraalikäsitteet joutuvat vaakalaudalle.

”Nämä ovat kuitenkin avoimia kysymyksiä, ja ne vastaukset, jotka filosofi niihin antaa, eivät voi siksi olla vaikuttamatta hänen omiin arvostelmiinsa ja näin myös hänen tapaansa suhtautua kanssaihmisiinsä ja yhteiskuntaan.” Näin von Wright myöhemmin kuvasi *Hyvän muunnelmassa* esittämäänsä moraalikäsitteiden analyysia.²⁷ Samalla hän näyttää keksineen sovelluksen Wittgensteinin *Yleisten huomautusten* ehkä tunnetuimmalle ”aforismille”, jossa puhutaan filosofiasta *työskentelynä oman itsensä parissa*.²⁸ Tämän ajatuksen von Wright otti motoksi artikkeliinsa, jossa hän eritteli omaa tuotantoaan arvofilosofian alalla.

Georg Henrik von Wright näyttää siis 1960-luvun alussa kehittäneen sellaisen filosofian harjoittamisen tavan, että hän saattoi yhdistää ammattifilosofin osaamisensa elämän peruskysymyksiin liittyviin pyrkimyksiinsä. Koska käsiteanalyysiin tuli tällöin myös eettisen kannanoton piirteitä, voitaneen jopa sanoa, että von Wright löysi tavan antaa tieteelliselle esitysmuodolle tehtäviä, jotka oli mielletty vain taiteelle kuuluviksi. Toisesta näkökulmasta katsoen kuilu hänen toiminnassaan avautui kuitenkin pian uudelleen. Nyt edetään kysymykseen, miten von Wrightin filosofia muuttui pohjimmiltaan henkilökohtaisesta sivistymishankkeesta toiminnaksi, joka yhä selvemmin suuntautui maailmaan. Samalla havaitaan uusi kytkös tämän artikkelin lähtökohtaan.

FILOSOFIN VELVOLLISUUS

”Eläköön! H.S. 24.11. johdosta. Tuli mieleen Russell.”

Tämä huudahdus kirjoitettiin korttiin, joka on tallella Helsingissä Von Wright–Wittgenstein-arkistossa. En ole kyennyt selvittämään kortin lähettäjää, mutta viesti liittyy von Wrightin marraskuussa 1976 *Helsingin Sanomissa* julkaisemaan puheenvuoroon. Siinä akateemikko otti kantaa niin sanottuun Tandem-tutkimukseen, Suomen Akatemian rahoittamaan

marxilaissävyyiseen selvitykseen.²⁹ (Tandem-keskustelulla on yhtymäkohtia kiistaan, jonka Pekka Himanen herätti vuonna 2013.)

Mainittu kortti on vain yksi niistä lukuisista niin kannustavista kuin vastustavistakin viesteistä, joita von Wright sai vuosien saatossa kohotessaan yhä selvemmin Pohjoismaiden johtavan intellektuellin asemaan. Tandem-kiistan lisäksi hän otti kantaa esimerkiksi älymystön tilanteeseen Jugoslaviassa ja kamppailuun ydinvoimaa vastaan. Hän esitti myös näkyvästi vastalauseensa siitä, että Chilen sotilasjuntan neuvonantajalle Milton Friedmanille myönnettiin taloustieteen Nobel-palkinto vuonna 1976. Kaikki alkoi syksyllä 1967, kun von Wright arvosteli *Helsingin Sanomissa*, *Hufvudstadsbladetissa* ja *Dagens Nyheterissä* ilmestyneessä mielipidekirjoituksessaan kovin sanoin Yhdysvaltojen sotatoimia Vietnamin. ”Täten olin astunut julkisen keskustelun näyttämölle, jolla en ollut aikaisemmin astellut”, toteaa von Wright omaelämäkerrassaan ja jatkaa: ”Vanhaa minääni en saa milloinkaan takaisin.”³⁰

Silti on liioiteltua sanoa, että kiinnostus maailmanpolitiikkaan tai julkinen keskustelu olisivat tuolloin olleet aivan uusia asioita von Wrightin elämässä. Jo 1930-luvulla hän kirjoitti *Studentbladetiin* muun muassa Gandhista ja saattoi vähän myöhemmin, sotavuosina, esittää yleiskatsauksia Euroopan tilanteesta. Niin ikään hän laati jo varhain selvästi kantaa ottavia kirjoituksia yliopisto- ja sivistyskysymyksistä. Uutta oli 1960-luvulla lähinnä pyrkimys yhdistää eettinen kannanotto filosofian tarkkanäköisyyteen. Päättelen von Wrightin halunneen ajatella, että muutos perustui suoraan hänen *Hyvän muunnelmia* kirjoittaessaan kokeemaansa eettisen kiinnostuksen voimistumiseen.

Varsin luontevasti von Wrightiä verrattiin tällöin juuri Bertrand Russelliin, joka pitkän elämänsä viime vaiheessa otti yhä selvemmin maailman johtavan filosofisen intellektuellin osan. Russell

osallistui muun muassa rauhanjärjestö Sadankomitean perustamiseen,³¹ yritti 90-vuotiaana kuumeisesti ratkaista Kuuban kriisin³² ja luonnollisesti vastusti Vietnamin sotaa. Samana vuonna kun von Wright kirjoitti päivälehdissä ilmestyneen Vietnam-juttunsa, Russell julkaisi artikkelikokoelman *War Crimes in Vietnam* (Sotarikokset Vietnamsissa).³³ Niin ikään vuonna 1967 kokoontui Tukholmassa ja Roskildessa Russell-tribunaali, joka halusi kiinnittää maailman huomion amerikkalaisten Vietnamsissa tekemiin sotarikoksiin.³⁴ On hyvin vaikeaa arvioida, missä määrin Russellin panos Vietnamin sodan vastustamisessa vaikutti von Wrightin aktivoitumiseen. Näyttää kuitenkin selvältä, että suuntautukseensa julkiseen keskusteluun von Wright muutti suhtautumistaan Russelliin. Tämä kävi ilmi muun muassa puheessa, jonka von Wright piti avatessaan kansainvälisen filosofikokouksen Helsingissä vuonna 1970. Avaussanoista kehkeytyi muistopuhe aiemmin samana vuonna kuolleelle Russellille, jota von Wright arvioi seuraavasti:

Kenties ei ole välttämätöntä, että vastalause esitetään juuri siinä muodossa, jota Russell piti oikeana. Sitä esimerkkiä, jonka hän pelottomuudessaan, totuudenrakkaudessaan ja kaikkiin syyttömästi kärsiviin kohdistuvassa myötätunnossaan meille asetti, on kuitenkin jokaisen itseään filosofiksi nimittävän kunnioitettava. Ei vain sanoin, vaan myös ajatustensa ja tekojensa koko panoksen voimalla.³⁵

Uskoakseni von Wright ei sanonut mitään vastaavaa kenestäkään muusta paitsi Wittgensteinista, jota hän nimenomaisesti piti *esimerkkinä* itselleen.

Russellia ja von Wrightia yhdisti logiikan tutkiminen, esseistiikan taito ja osallistuminen julkiseen keskusteluun. Heidän välillään oli kuitenkin ratkaiseva ero, joka pohjautui käsitykseen siitä,

mitä filosofia voi olla tai mitä sen pitäisi olla. Russell ei näytä koskaan kärsineen sellaisesta kuilusta, jonka von Wright koki repivän filosofista minäänsä. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että Russell tulkitsi filosofian aina jossain määrin ”puhtaasti älylliseksi” toiminnaksi,³⁶ jonka hän pystyi pitämään erillään yhteiskunnallisesta ja poliittisesta tuotannostaan. On huomionarvoista, että teoksessaan *My Philosophical Development* (1959, Filosofinen kehitykseni) Russell keskittyy panoksiinsa logiikassa, tietoteoriassa ja ontologiassa mutta sivuuttaa kokonaan sellaiset teoksensa kuin *Principles of Social Reconstruction* (Yhteiskunnan jälleenrakennuksen suuntaviivat), *Avioliitto ja moraali* sekä *In Praise of Idleness*. Russell toteaa hänelle omistetussa Library of Living Philosophers -sarjan teoksessa suoraan, että hän ei kirjoittanut tällaisia teoksiaan filosofina vaan ”ihmisenä, joka kärsi maailman tilasta ja etsi keinoja sen parantamiseen sekä halusi ilmaista itseään yksinkertaisesti niille, jotka tunsivat samoin”.³⁷ Russell onnistui toteuttamaan yhteiskunnallista puoltaan erillään filosofisesta kutsumuksestaan varmaankin osittain myös sen vuoksi, että hänen sukunsa oli vanhastaan osallistunut politiikkaan (hänen isoisänsä oli toiminut Britannian pääministerinä).³⁸

Georg Henrik von Wright suhtautui näihin asioihin toisin. Vaikka osallistumisesta julkiseen keskusteluun tuli uusi poliittinen piirre von Wrightin toiminnassa, tuntuu houkuttelevalta tulkita tämäkin kehitys osaksi hänen filosofista peruspyrkimystään. Sitä paitsi tämäkin vaihe pitkälti seurasi aiempaa mallia. Aluksi von Wright omaksui uuden aktiviteetin, tällä kertaa poliittisten kannanottojen esittämisen, jota hän harjoitti uudella foorumilla: sanomalehtijulkisuudessa. Seuraavaksi heräsi tarve antaa julkisille puheenvuoroille perusteet filosofisen ajattelun ja metodologian avulla. Tämän pohjalta voidaan sanoa, että lopulta von Wright päätyi vääjäämättä rikkomaan *Studentbladetissa* vuonna 1937 filosofeille asettamaansa kieltoa ja etsimään ”puolustusta” sille, että

älykkäät ihmiset puuttuvat yhteiskunnan toimintaan. Nähdäkseni von Wrightin paluu esseistiikan pariin 1970-luvun lopussa voidaan selittää parhaiten tästä lähtökohdasta. Niin ikään katson, että suurimman julkisuuden saavuttanut von Wrightin teos *Tiede ja ihmisjärki* (1986, suom. 1987) oli tämän suuntauksen viimeistellyin hanke, jonka näkökulma tosin oli erityinen.

Von Wright teki paluun esseekirjailijaksi julkaisemalla vuonna 1978 kokoomateoksen *Humanismi elämänasenteena*. Teos sisälsi vanhaa aineistoa 1950-luvulta ja 1960-luvun alusta sekä esitelmiä ja sanomalehtiartikkeleita 1970-luvulta. Varhemmasta tuotannosta otettiin mukaan myös edellä mainittu ihmisen ja luonnon suhdetta käsittelevä artikkelisarja, joka aiheiden käsittelyltään tuo ajoittain erehdyttävästi mieleen *Tiede ja ihmisjärki* -teoksen. Kummassakin annetaan historiallis-geneettinen selvitys modernin tieteen ja tekniikan taustasta. Kummassakin todetaan ihmisen ja luonnon suhteen voivan kriisiytyä.

Teokset syntyivät itse asiassa 25 vuoden välein, ja sinä aikana kysymyksenasettelu selvästikin muuttui. Esseesarjassa selvitetään modernin (teknisen) elämäntavan juuria sekä yhä monimutkaisemmaksi muuttuvan todellisuuden ihmiselle aiheuttamia sopeutumisvaikeuksia. Kuten edellä totesin, von Wright käytti jälkimmäisten havainnollistamiseksi käsiteanalyttistä lähestymistapaa. *Tiede ja ihmisjärki* -teoksessa sen sijaan ei paneuduta tekniikan järjelle asettamiin haasteisiin vaan länsimaissa vallitsevaksi tulleen teknisen rationaalisuuden erityisluonteeseen. Von Wright halusi nimenomaan tuoda näkyviin aikamme pakkomielteen etsiä teknisiä ratkaisuja pohtimatta niiden avulla saavutettavien tulosten arvoa. Historiallinen katsaus sai lisäksi filosofisen *ajankritiikin* luonteen. Jotta voidaan selvittää, miten nykyään todella ajatellaan, täytyy ymmärtää, miten tällainen ajattelu on tullut mahdolliseksi. Samalla von Wright pyrki osoittamaan

menneisyydestä vaihtoehtoisia ajattelutapoja, jotka ehkä voivat antaa ratkaisun vallitsevaan ympäristökriisiin.

Linja Vietnam-artikkelista *Tiede ja ihmisjärki* -teokseen ei ehkä näytä ilmiselvältä. Kummassakin von Wright kuitenkin haastoi piintyneet ajattelutavat, joilla on syvälle länsimaiseen ajatteluun ulottuvat juuret. Vietnamin osalta hän halusi paljastaa kylmän sodan piirteisiin kuuluvan taipumuksen hyväksyä ”vapauden nimissä” mikä tahansa sota, jota käytiin sosialismiin sitoutuneita vallankumousliikkeitä vastaan.³⁹ *Tieteessä ja ihmisjärjessä* taas kyseenalaistetaan ajatus tieteen siunauksellisuudesta. Von Wright asettaa filosofialle uuden tehtävän: sen pitää auttaa ihmisiä tunnistamaan vinoutumat, jotka hallitsevat heidän ajatteluaan.

Pitää vielä huomauttaa, että von Wrightin *Tieteessä ja ihmisjärjessä* harjoittama filosofinen ajankritiikki on hyvin yleisluonteista. Kirjassa ei johdeta mitään kouriintuntuvia ehdotuksia siitä, mitä pitää tehdä, vaan esitetään toiveita tuhoisien ajattelutapojen muuttumisesta. Teoksesta käytiin tuoreeltaan sekä Suomessa että Ruotsissa vilkasta keskustelua. Siihen osallistuneet eivät selvästikään aina tienneet, miten *Tiede ja ihmisjärki* piti kaikkiaan ymmärtää⁴⁰ tai miten ajankritikko von Wright tuli suhteuttaa osallistuvaan filosofiaan, jollaisena hänet oli opittu tuntemaan 1960-luvun lopulta. Itse en kykene kokonaan vapautumaan tunteesta, että von Wright ei koskaan onnistunut täysin voittamaan ammattifilosofin ja maailmanparantajan osien yhdistämiseen liittyviä vaikeuksia.

3. Filosoifeja, taiteilijoita ja maailmanparantajia

1. Von Wright 1937a.
2. Von Wright 1939.
3. Von Wright 1937b.
4. Von Wright 1958, 126. Suom. Jaakko Hintikka.
5. Von Wright 1957a.
6. Von Wright 1955a, 125.
7. Von Wright 1956, 200.
8. Von Wright 1989, 54. Lainattu ilmaus on otettu virkkeestä: "I have mentioned a rift in my philosophical personality between the narrowly restricted relevance of my professional work and a craving for a more 'visionary' grasp of the totality of human existence." (Olen maininnut filosofista minääni jakavasta kuilusta, joka syntyy siitä, että työlläni ammattifilosofina on vain rajallinen merkitys mutta kaipaen visionaarista näkemystä ihmisen olemisen kokonaisuudesta.)
9. Von Wright 1961, 71–72.
10. Mt., 74.
11. Mt., 83.
12. Von Wright 1937b, 275.

13. Von Wright 1993a, 1.
14. Von Wright Göran Schildtille 15.6.1947. Teoksessa Kruskopf (toim.) 2008, 177.
15. Von Wright 1958, 141. Suom. Jaakko Hintikka.
16. Von Wright 1990a, 33. Suom. Pentti Polameri.
17. Von Wright 1979, 7.
18. Von Wright 1985, 205. Lainaus Wittgensteinilta on *Filosofisten tutkimusten* kappaaleesta 124 (suom. Heikki Nyman).
19. Von Wright Schildtille 15.6.1947. Teoksessa Kruskopf (toim.) 2008, 178-.
20. Mt., 177.
21. Mt., 178.
22. Von Wright 1989, 3; Melville 2002, 156. Suom. Antero Tiusanen. Alkukielellä englanniksi Melville-lainaus kuuluu: "All deep, earnest thinking is / but the intrepid effort of the / soul to keep the open / independence of her sea."
23. Von Wright pohti aihetta muun muassa kirjoituksissa von Wright 1992b, 25-26; 2002, 116-117.
24. Von Wright 1989, 17.
25. Von Wright 1957b.
26. Von Wright 1962.
27. Von Wright 1985, 208-209. Suom. Heikki Nyman.
28. Wittgenstein 1979, 51. Suomentaja Heikki Nyman on käyttänyt ilmausta "Filosofiassa tehdään ... omaehtoista työtä", mutta "työskentely oman itsensä parissa" tuntuisi vastaavan paremmin alkuperäistä: "Die Arbeit an der Philosophie ist ... *die Arbeit an Einem selbst*" (Wittgenstein 1977, 38).
29. Von Wright 1976. Von Wright moitti Tandem-hankkeen arvostelijoita yrityksestä kaventaa tutkimuksen vapautta Suomessa.
30. Von Wright 2002, 257-258. Suom. Iiro Kuuranne.
31. Russell 1969a, 147-.
32. Monk 2001, 438-.
33. Russell 1967a.
34. Monk 2001, 469-.
35. Avaussanat Institut International de Philosophies -järjestön (IIP) kokouksessa Helsingissä 25.8.1970. Ruotsinkielinen alkuteksti on tallella Helsingin yliopiston Von Wright-Wittgenstein-arkistossa. Russellia koskeva osuus julkaistiin *Helsingin Sanomissa* 26.8.1970.
36. Tätä ei saa missään tapauksessa ymmärtää niin, että filosofia ei ole tärkeää ihmisenä elämisessä. Päinvastoin, Russell näyttää aina pitäneen tällaista älyllistä toimintaa elämää rikastavana. Ks. esim. luku "Filosofian arvo" teoksessa Russell 1969b, 172-181.
37. Russell 1946.
38. Russell 1967b, 18.
39. Von Wright 1989, 21.

40. Tarkoitin ennen kaikkea Suomessa puhjennutta niin sanottua Allardt-riitaa ja von Wrightin Ruotsissa herättämää väittelyä, jota käytiin *Svenska Dagbladetissa* ”järjen tappavuudesta”. Kumpikin kiista roihusi vuoden 1987 alkupuoliskolla.